

КЛАСТЕРИ У СВІТОВІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

(Аналітична записка за підсумками Сімнадцятої міжнародної наукової конференції, м. Каліфея (Халкідіки, Греція), 18–25 вересня 2013 р.)

Сімнадцята міжнародна наукова конференція “Глобальні дисбаланси: світова та українська економіки” відбулася 18–25 вересня 2013 р. у грецькому містечку Каліфея в регіоні Халкідіки. Її організаторами з української сторони були Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний економічний університет, Всеукраїнська громадська організація “Українська асоціація економістів-міжнародників”. Від іноземних інституцій до проведення конференції долучилися Технологічний освітній інститут Західної Македонії (Касторія, Греція), Університет м. Лодзі (Польща), Університет світової та національної економіки м. Софії (Болгарія), Університет ім. Матєя Бєла (Банська Бистриця, Словаччина) та Інститут економіки і організації промислового виробництва (Новосибірськ, Росія).

На адресу оргкомітету конференції було надіслано 53 статей 93 авторів, які представляли всі регіони України і зарубіжні країни (Азербайджан, Греція, Естонія, Нігерія, Німеччина, Росія).

Конференція була організована на виконання плану проведення міжнародних наукових конференцій (позиція № 1.4. Плану проведення наукових та науково-технічних заходів на 2013 рік, що є складовою Плану розвитку наукової та науково-технічної діяльності на 2013 р. Тернопільського національного економічного університету, затвердженого Вченою радою 22 грудня 2012 р. Тематична спрямованість конференції визначена проектом Сьомої рамкової програми ЄС “Functioning of the Local Production Systems in the Conditions of Economic Crisis (Comparative Analysis and Benchmarking for the EU and Beyond)”, відповідно до якої були винесені для обговорення та дискусії такі проблеми:

- функціонування кластерів у розвинутих країнах;
- функціонування кластерів у країнах з ринками, що формуються;
- кластери в Росії та країнах Митного союзу;
- розвиток кластерних форм в Україні;
- регіональні кластери;
- виробничі кластери;
- інноваційно-технологічні кластери;
- туристичні кластери;
- транспортно-логістичні кластери;
- фінансовий механізм функціонування кластерів;
- мережі компетентності в Європі;
- локальні виробничі системи.

Обговорення проблем кластероутворення у глобальній економіці та пов’язаних з ними викликів щодо України в аспектах глобалізації та регіоналізації дало змогу учасникам конференції зробити такі висновки і пропозиції:

1. Сучасні процеси кластероутворення і прогнозування їх майбутніх форм можна ініціювати й управляти ними переважно з огляду на феномен “нової регіоналізації”. Насамперед треба враховувати те, що “новий регіоналізм” характеризується двома пов’язаними між собою особливостями: він не обмежується кордонами національного господарства і стикає між собою регіони в конкурентній боротьбі, не надаючи їм нової

ролі у системі міжнародного поділу праці. З огляду на це найбільш помітною загальносвітовою тенденцією є розширення прав регіонів, що проявляється у передачі функцій з національного рівня на внутрішньодержавні структури. У європейському економічному просторі такий досвід формується практично всіма країнами.

2. Розглядаючи роль кластерів у рамках теорії “нового регіоналізму”, треба враховувати два напрямки їх створення. З одного боку, вони ініціюються державними, муніципальними та місцевими органами влади. У цьому випадку, як правило, мережа підпорядковується принципам менеджменту програмно-цільового управління, що відповідає переважно філософії планових економік, і обмежується кордонами компетенції відповідного органу територіального управління. Інший підхід пов'язаний з ініціативою бізнес-структур, для яких треба не лише узгоджувати і формувати ланцюг взаємодії у напрямку досягнення мети об'єднання, а й переконувати адміністрацію регіону/регіонів у доцільності кластеризації. При цьому неминує починати діяти бюрократичний фактор, який може стримувати процеси створення кластера. Вихід з цього “замкненого кола” варто пошукувати у створенні нових регіонів на території дії кластера. При цьому ймовірні підходи, коли за новим регіоном закріплюватимуться переважно соціально-економічні функції, а надання послуг населенню, пов'язаних з інформаційно-правовим забезпеченням (РАГС, міліція, нерухомість і т. п.), залишиться за “старим регіоном”.

3. Кластерні форми організації ще не сягнули такого рівня розвитку, за якого можна не зважати на національні особливості, як це характерно для економіки транснаціональних компаній, відмінності між якими визначають переважно галузеві фактори. Саме тому в економічній науці набула поширення ідея про “шаблони – emplates” національного кластера. Основу такого підходу становить надання фактороутворюючого значення переважаючим у регіоні міжгалузевим зв'язкам. При створенні кластера вони виконують роль “дорожньої карти” для фахівців з планування регіонального розвитку, які опанували сильні сторони території і можуть “співпрацювати” з підприємствами нових для нього галузей. При цьому всі члени кластера мають можливість отримувати ефект, що має потрібні джерела: конкурентні переваги галузі, конкурентні переваги регіону і синергичні похідні. Для цього стратегія кластера повинна спиратися на використання конкурентних переваг регіону без втрати переваг галузевого характеру при обов'язковому “вирощуванні” і формуванні нових напрямків діяльності.

4. При створенні цільових кластерів варто орієнтуватися на критерії Економічного центру з освіти і досліджень міста Цинциннаті (Cincinnati) штату Огайо, за якими:

– кластер повинен забезпечувати високу середню заробітну плату, позитивно впливаючи на місцеві доходи;

– кластер має забезпечувати потужну базу зайнятості (відсоток зайнятих у кластері певного регіону) для досягнення успіху (за винятком тих регіонів, що намагаються переорієнтуватись на іншу галузь);

– кластер повинен охоплювати галузі, які не обмежуються розвитком місцевої економіки, а створюють чи розширюють експортну базу, щоб залучити капітал у регіон ззовні, сприяючи його економічному розвитку за принципом мультиплікатора;

– кластер повинен включати високорозвинені підприємства державних і місцевих органів влади, що вказує на його сильну присутність в регіоні щодо національної економіки;

– кластер повинен сприяти зростанню зайнятості населення країни. Пов'язаність розвитку кластера із загальнонаціональними процесами створює умови для того, щоб “зловити хвилю”, яка сприятиме зростанню місцевої економіки;

– кластер повинен сприяти значному приросту економіки, обумовленому використанням місцевих факторів (локальне зростання мінус національне зростання).

– А. Маршалл описав концепцію колективного знання в межах виробничої зони терміном “виробнича атмосфера”, яку також можна визначити фразою “...знання [про виробництво] витає у повітрі”.

5. Ініціюючи створення кластера, треба враховувати фактор “промислової атмосфери”, що має переважно інтелектуально-духовне наповнення – соціально-економічний клімат, що побутує у певній місцевості, з його формальними і неформальними звичаями, традиціями та прямою і непрямою включеністю у виробництво і бізнес. Наприклад, в умовах України такого роду знання у галузі вугільної промисловості притаманні населенню Донбасу, морської справи – Одеси, лісового господарства – Івано-Франківщини, городини – Херсонщини, буряківництва і вирощування картоплі – Тернопільщини і т. п. Не відкидаючи складові промислової атмосфери минулого, у наш час територіальні просторові обмеження у формі кластерів набувають вирішального значення за умови, якщо у “промисловій атмосфері” панує всепроникаючий присмак креативності.

6. Стартові умови розвитку регіональних кластерів найчастіше мають відтворити класичний варіант їх виникнення чи створення. Для цього повинні бути з’ясовані можливості співпраці всередині агломерації підприємств регіону попри наявність конкуренції між ними. Важливою складовою кластерної політики має стати формування мережі місцевих постачальників послуг і клієнтів для великих підприємств на основі передачі в аутсорсинг певного кола їхніх функцій. Особливу роль при цьому мають відіграти вищі навчальні заклади і науково-дослідні установи, які треба залучити до формування і реалізації інноваційної політики бізнес-структур і регіону загалом. Як результат таких процесів варто очікувати виникнення різного роду малих і середніх підприємств. Відповідно, створюється система вертикального або горизонтального співробітництва у рамках регіону.

7. Загальний підхід до агломераційної політики потребує визначення, хто стане ініціатором створення критичної маси інноваційних форм агломерації – власне уряд чи підприємства та організації на місцях. Обидва підходи – як висхідний, так і низхідний – мають свої переваги та недоліки і застосовуються однаковою мірою при розробці економічної політики різними країнами. З огляду на доволі значну інертність вітчизняного бізнесу саме ініціатива уряду повинна бути тим “спусковим гачком”, який би запустив процес створення сучасних агломерацій у регіонах. Хоча слід зазначити, що практично усі сучасні кластери в Україні створені за відсутності централізованої підтримки з боку урядових структур.

8. З огляду на світовий досвід і наукові досягнення зарубіжних і українських науковців, практика кластерного підходу до розвитку економіки в Україні постійно розвивається. До вивчення можливостей кластеризації в Україні залучаються європейські та американські фірми. Так, створена засновником теорії кластерів М. Портером консалтингова компанія “Monitor Group”, вивчаючи економіку Донецької області та ідентифікувавши в її економічній базі понад 40 кластерів, визначила чотири найбільш конкурентоздатних з них – металургія, машинобудування, будівництво і сільське господарство. Однак перевагу для початку віддано двом головним галузям краю – металургії і сільському господарству з переробкою, а інші залишено на потім. На прикладі Донецької області видно, що в Україні є великі резерви імплементації кластерних форм у цілях розвитку локальних виробничих систем. Особливо це

стосується галузей металургійної, вугільної, машинобудівельної, хімічної промисловості та енергетики через наявність високих коефіцієнтів локалізації виробництва в розрізі галузей промисловості та їх спеціалізації. Аналогічна ситуація наявна і в інших областях України, адже в умовах планової економіки здійснювалося централізоване закріплення підприємств певних галузей за окремими регіонами і цю спадковість ще не подолано. В майбутньому у реалізації кластерної політики мають бути враховані сучасні тенденції структурних змін.

9. В розрізі територіальних утворень і окремих галузей економіки України кластеризація розвивається нерівномірно. Найбільшого розповсюдження вона набула у будівництві, туризмі, харчовій і швейній промисловості. Успішно почали працювати в Івано-Франківській області кластери з туризму і виробництва сувенірної продукції “Сузір’я”, а також кластер “Ліжникарство та інші художні промисли на Прикарпатті” з виготовлення виробів з овечої вовни. У Рокитнівському районі Рівненської області зареєстровано кластер з деревообробки, у Херсонській області – транспортно-логістичний кластер “Південні ворота України”, у Полтавській – кластер екологічно чистого дитячого харчування “Полтавщина”, в Одеській – кластер органічного землеробства і зеленого сільського туризму у Придунав’ї, у Харківській – кластер свиначства та м’ясних виробів і у місті Севастополі – 7 кластерних об’єднань, у т. ч. туристсько-рекреаційні “Херсонес” та “Байдари-тур”. Варто додати, що у місті Севастополі сформувався новий підхід до створення локальних виробничих систем, який проявився у створенні на базі семи кластерних об’єднань мега-кластера “Севастополь”, від якого очікується отримання більшого ефекту синергії.

Кластери створені і функціонують у всіх областях будівельної сфери України. Перший з них у цій галузі і фактично в Україні – кластер “Поділля” створено у місті Хмельницькому в 1998 р. Він об’єднав більше 30-ти пов’язаних з будівництвом підприємств і організацій, що розташовані на території Хмельницької області, майже всі з яких співпрацюють донині, забезпечуючи робочими місцями близько п’яти тисяч чоловік. Кластер виконує оригінальні замовлення як в Україні, так і закордоном в рамках українсько-польської програми ділової співпраці. Створення будівельного кластера на Хмельниччині стало можливим завдяки наявності на території області корисних копалин, що використовуються у будівельній індустрії, а також відповідного наукового, виробничого і кадрового потенціалу. Не останню роль відіграла і та обставина, що через місто Хмельницький проходять великі фінансові потоки завдяки тому, що за останні десятиліття в ньому сформувалися великі оптові ринки. Якщо досвід кластера “Поділля” можна оцінювати як вихід на міжнародний ринок у формі експорту будівельних послуг, то в Харківській області спільно з Білгородською областю Росії створили транскордонний будівельний кластер євро регіону “Слобожанщина”. До його складу увійшли представники органів місцевої влади, підприємства і установи інфраструктури, громадські організації, підприємницькі структури, будівельні організації, що спеціалізуються на наданні послуг з проектування, виробництві будівельних матеріалів, будівництві, наданні послуг у будівельному комплексі, технічній експлуатації, реконструкції і капітальному ремонті об’єктів житлового, цивільного і промислового призначення Білгородської і Харківської областей. Організаторами кластера виступили Білгородський обласний фонд підтримки малого підприємництва, Білгородський державний технологічний університет імені В. Г. Шахова, Відкрите акціонерне товариство “Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва” і Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури. Головні завдання, що

вирішуються в рамках кластера, полягають у: зниженні собівартості робіт і підвищенні якості будівельної продукції; освоєнні нових видів будівельної продукції, матеріалів і технологій; впровадженні міжнародних стандартів системи менеджменту якості ISO 9001 у будівельному комплексі і зростанні вводу в експлуатацію об'єктів (у тому числі житлових) з підвищенням їх якості.

10. У світовій економіці функціонує більше 2000 технопарків і бізнес-інкубаторів. Найбільша їх кількість сконцентрована у США, Китаї, Росії, Великобританії, ФРН. Перші технопарки були американським феноменом і виникли у 1950-х рр. для задоволення потреб підприємливих науковців, зокрема першим технопарком був науковий парк на базі Стенфордського університету, який згодом розвинувся у Силіконову долину. Перші технологічні парки в Україні були створені у 2000 р. для об'єднання діяльності науки та виробництва на базі Інституту електрозварювання ім. Є. Патона, Інституту монокристалів та Інституту фізики напівпровідників ім. В. Лашкарьова. Технопарки розвиваються як базові інститути для "виховання" місцевих виробників шляхом формування органічних мереж співпраці регіональних інноваційних установ, промисловості, академічної науки, місцевих органів самоврядування, при цьому формуючи стратегії і плани, які відповідають специфічним умовам, що склалися в регіоні і ґрунтуються на використанні знань малим, але високотехнологічним бізнесом. Стимулювання технопарками розвитку малого бізнесу може набувати таких форм:

- підтримка бізнесу – забезпечення найсучаснішим обладнанням і полегшення його поширення; підтримка виробництва і прототипів; надання офісних приміщень, технічних і управлінських консалтингових послуг; підтримка локального та глобального маркетингу; виховання та поставки кваліфікованої робочої сили і т. ін.

- створення бізнесу – передання технологій та комерціалізація переданих технологій; забезпечення високотехнологічних підприємств;

- технологічні інновації – відкриття та просування інноваційних технологій на основі галузевих академій–дослідного співробітництва, віталізація технологічного трансферту;

- освіта та навчання нових технологій.

11. Європейська комісія схвалила Стратегію "Європа – 2020", спрямовану на збільшення потужності Євросоюзу і підвищення життєвого рівня громадян. Цілі європейського розвитку сфокусовуються на підвищенні конкурентоспроможності ЄС, продуктивності потенціалу для зростання та економічного зближення. Нова стратегія концентрується на основних сферах: знаннях та інноваціях, вищій зайнятості та соціальному залученні. Ефективним напрямком досягнення цілей економічного розвитку у всіх країнах ЄС вважається розвиток кластерних форм підприємництва, завдяки яким формуються зв'язки між корпоративним сектором, інвестиційними, посередницькими, науковими, навчальними та суспільними організаціями регіонів різних типів. Європейська практика засвідчила, що нині технічний прогрес забезпечують не роз'єднані підприємства, а їх мережеві об'єднання кластерного характеру. Одночасно вона показала, що чимало кластерів обмежують свої зусилля на використанні поверхових резервів. Проте нарощування позицій світового лідерства потребує переходу за точку перетину, біля якої опинилися європейські кластери у посткризовому бізнес-середовищі. Для цього формуються нові підходи до створення і функціонування кластерів, які заслуговують на вивчення і творче використання. Значною мірою вони визначені у Європейському меморандумі щодо кластерів. Автори Європейського меморандуму щодо кластерів зробили висновок про те, що перехід

на вищий щабель потребує кардинальних змін у політиці кластеризації на основі скоординованих дій на трьох рівнях. Насамперед якісно нові підходи в роботі мають набути виконавчі агентства, які реалізують кластерну політику на національному, регіональному і місцевому рівнях. По-друге, з урахуванням глобальної конкуренції має розроблятися політика підтримки кластерів з боку міністерств і місцевих органів влади. Зрештою з орієнтацію на завдання стратегії "Європа – 2020" повинні перебудуватися європейські інституції, що відповідають чи спеціалізуються на кластерній проблематиці, і започаткувати торування по шляху з напрямком до кластерів світового рівня. У другому десятилітті XXI ст. Європейський Союз зробив ставку на динамічні кластери, які спроможні розвивати унікальні якості, що мають у кожній з країн, кожному національному і європейському регіоні потенціал посилення позицій співтовариства у світовій економіці. Як правило, регіони, які мають у своєму складі великий портфель інноваційних лідерів, процвітають і, навпаки, регіони, в яких не сформовані кластерні утворення, відстають у соціально-економічному розвитку. Глобалізація привела до зростання переваги регіонів із сильними кластерами порівняно з тими, які не спроможні визначити і розвинути профіль своєї виняткової спеціалізації або неподібності.

12. Європейський меморандум щодо кластерів визначає п'ять критеріїв, яким мають відповідати динамічні кластери. По-перше, вони є основною рушійною силою інновацій і процвітання, допомагаючи регіонам у розвитку своєї виробничої унікальності. По-друге, кластери мають розвиватися природним шляхом на конкурентних ринках без затримки з боку владних структур і набути необхідного рівня конкурентоспроможності з використанням економічного потенціалу регіону. По-третє, успішні кластери є в регіонах, в яких повною мірою використовуються стимули конкуренції і які самі є конкурентоспроможними з іншими регіонами. Для цього розвиток європейської політики буде здійснюватися у напрямку подальшого усунення бар'єрів для торгівлі та посилення вимог до покращення навколишнього середовища, щоб безперешкодно розвивалися конкурентоспроможні кластери і усувалися з ринку слабкі і неперспективні кластерні угруповання. Вчетверте, Європа потребує такої співпраці між компаніями, державними установами, науковими і освітніми закладами та іншого роду організаціями, які орієнтуються на високі результати, незважаючи на рамки адміністративних меж. Уп'яте, для сильних кластерів властиво те, що вони стають більш помітними і привабливими, якщо мають стійкі зв'язки з іншими кластерами за межами своїх регіонів і країн. Європа має більшою мірою плекати транснаціональне міжкластерне співробітництво та зв'язки між організаціями, які розвивають політику і практику кластеризації, що орієнтовані на обмін кращим досвідом.

13. Інтеграційні процеси в світі створюють передумови для формування міжнародних кластерів у транскордонних державах з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності товаровиробників. Міжнародні кластери – це: 1) мережеві об'єднання постачальників, виробників і покупців – резидентів різних держав, географічно зосереджених у транскордонному регіоні (транскордонний кластер), 2) міжнародні мережі національних кластерів (транснаціональний кластер), які співпрацюють і конкурують, пов'язані в технологічні ланцюги і взаємодоповнюють один одного, співпрацюють з транскордонними установами (в т. ч. науковими, освітніми, інфраструктурами бізнесу), органами державного і міждержавного управління, а також міжнародними організаціями з метою підвищення конкурентоспроможності суб'єктів кластера та національної економіки. Специфіка міжнародних кластерів полягає в тому,

що суб'єкти кластера є резидентами різних держав; пов'язані в технологічні ланцюги і взаємодоповнюють один одного; співпрацюють і конкурують одночасно. Структурними елементами транскордонного кластера є сім блоків (груп):

- виробничий;
- інноваційно-інформаційної інфраструктури, що об'єднує венчурні фірми, бізнес-інкубатори, дослідницькі та випробувальні центри, консалтингові та маркетингові агенції;
- науково-освітній (університети, лабораторії, НДІ);
- торгово-фінансовий (банки, лізингові компанії, маркетингові послуги, митний термінал);
- транспортно-логістичний;
- інженерної інфраструктури;
- постачальників сировини, матеріалів та обладнання.

14. Практика розвитку транскордонних кластерів свідчить про те, що вони створювалися паралельно з формуванням євро регіонів. Багато з них працюють без координуючих структур або користуються послугами агентств регіонального розвитку, що одночасно є учасниками євро регіонів. Звідси євро регіони можна використати як координуючі структури тих транскордонних кластерів, учасниками яких є суб'єкти господарювання прикордонних територій України. Аналіз дозволяє виокремити такі стадії розвитку євро регіонів: створення інформаційних центрів та правничих консультацій; розвиток співпраці у сфері культури; розвиток економічної співпраці на початкових стадіях, прикордонна торгівля. Перші спільні проблеми, для вирішення яких необхідна була скоординованість дій обох сторін, стосувалися розбудови прикордонної інфраструктури та проблеми довкілля, зокрема використання спільних природних ресурсів. Тому подальше поширення євро регіональної співпраці відбувалося в напрямках розбудови комунікаційної інфраструктури, охорони довкілля, просторового планування.

15. Учасники конференції визначили передумовами для створення транскордонних туристичних кластерів у межах транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, серед яких основними є:

- пріоритетність туризму для розвитку прикордонних територій кожної з держав-учасниць;
- позитивна динаміка туристичних потоків за останні декілька років, зростання обсягів взаємних туристичних обмінів у межах транскордонних регіонів;
- природно-кліматичні особливості та природно-ресурсний потенціал, які забезпечують можливість розвитку різних видів туризму в межах транскордонних регіонів;
- наявність спільного історичного минулого, унікальних архітектурних і культурних пам'яток, що становлять цінність для розвитку пізнавального туризму в транскордонному регіоні та створюють умови для відкриття спільних транскордонних туристичних маршрутів;
- сприятливе географічне розташування на перетині транзитних міжнародних шляхів, що сприятиме оптимізації потоків подорожуючих;
- формування достатньої кількості закладів розміщення туристів.

16. Відповідно до варіації якості інститутів згідно із суб-індексом Давоського форуму та ступенем відхилення валютного курсу від ПКС може бути виділено п'ять кластерів. Перший з них охоплює групу розвинутих країн із найбільш завищеним курсом (значення співвідношення ПКС до номінального курсу перевищує 1,3), куди увійшли

Австралія, Австрія, Данія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія та Норвегія. Середнє значення відхилення курсу від ПКС становить 1,39 при середньому значенні суб-індексу індексу глобальної конкурентоспроможності – 5,56. Другий кластер репрезентує країни із помірним завищенням курсу (відповідно 1–1,29). Сюди увійшли: Бельгія, Канада, Франція, Німеччина, Ісландія, Ірландія, Італія, Іспанія, Ізраїль, Японія, Нова Зеландія, Нідерланди, Великобританія, США та Люксембург. Відповідні середні значення становлять 1,2 та 5,1. Третій кластер об'єднує розвинуті країни із заниженим щодо ПКС курсом, а також країни – нові члени ЄС першої хвилі. Специфікою цієї групи країн є те, що всі вони перебувають приблизно на однаковому рівні ВВП на душу населення і впродовж останнього часу зазнають значного впливу від процесу реальної конвергенції. Середні значення відповідних показників становлять 0,8 та 3,95. Четвертий кластер пов'язує країни з ринками, що формуються, в яких спостерігається занижений щодо ПКС курс, але які характеризуються доволі сильними інститутами, якість яких перевищує аналогічні характеристики таких розвинутих країн, як Італія та Греція. До складу цієї групи увійшли традиційні азійські та латиноамериканські лідери із запровадження високих стандартів інституціональної організації економіки, а також ряд країн, що активно впроваджують структурні реформи. В групу входять: Сінгапур, Гонконг, Тайвань, Малайзія, Корея, Туреччина, ПАР, Чилі, Китай, Уругвай, Чорногорія, Грузія, Азербайджан, Кувейт, ОАЕ, Саудівська Аравія. Значення відповідних середніх показників становило 0,7 та 4,7. П'ятий кластер демонструє подібність між рештою з 82 країн, до складу якої входять достатньо відмінні між собою держави з міркувань рівня розвитку, ВВП на душу населення, фізичного розміру економіки тощо. Ними є: Румунія, Болгарія, Сербія, Македонія, Хорватія, Україна, Білорусь, Росія, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, Молдова, Мексика, Перу, Аргентина, Колумбія, Бразилія, Еквадор, Парагвай, Венесуела, Таїланд, Індонезія, Філіппіни, В'єтнам, Індія, Алжир, Туніс, Єгипет, Ефіопія, ЦАР, Кенія, Танзанія, Сенегал, Пакистан. Ця група країн є найбільш неоднорідною з економічних, соціальних чи політичних позицій. Ці країни зближує найбільш занижений курс щодо ПКС та найнижча якість інститутів, що відображається у середніх групових значеннях релевантних показників: 0,6 та 3,4.

17. Важливим напрямом економічного розвитку України є зростання ефективності транспортно-логістичних послуг. Вперше створення відповідного кластера було здійснено у Херсонській області, транспортно-логістичний кластер якої об'єднав 106 підприємств і організацій, серед яких 3 морських торговельних порти, 7 річкових портів, 5 судноплавних компаній, судноремонтні верфі, підприємства залізничного і автомобільного транспорту, аеропорт, авіапідприємства. Факторами впливу на формування транспортно-логістичних кластерів є, по-перше, постійний процес удосконалення нормативно-правового поля, узгодження, координація зусиль законодавчої, виконавчої влади і менеджерів підприємств щодо реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні шляхом формування та виконання державних цільових програм, державного замовлення, регіональних, місцевих інноваційних програм та окремих інноваційних проектів; стимулювання використання науково-технічного потенціалу, забезпечення державно-приватного партнерства та їх економічної безпеки. По-друге, інтеграція до глобальної транспортно-логістичної інфраструктури на основі установалення ідентичних норм і умов транспортування вантажів і пасажирів, впровадження інтермодальних (змішаних) перевезень, в яких задіяні різні види транспорту. По-третє, розвиток горизонтальної інтеграції логістичного інфраструктурного комплексу і компаній, які спеціалізуються на зберіганні, переробці, супроводженні та доставці вантажів і

пасажирів. По-четверте, поширення використання аутсорсингу транспортно-логістичних послуг, що приведе до послідовного вирішення проблем оптимізації процесів і мінімізації логістичних витрат у матричній організаційній структурі управління.

18. Перспективною галуззю для кластеризації є аграрна, оскільки практично кожна область регіону має унікальний аграрний потенціал, який при ефективному його використанні за допомогою кластерної моделі сприятиме розвитку супутніх структурних елементів, у тому числі виробництву товарів повсякденного вжитку, торгівлі, транспорту, зв'язку та інших послуг. З метою поширення кластерних форм виробництва в аграрному секторі має формуватися відповідна державна політика, що передбачає:

- формування нормативно-правового поля кластерної організації розвитку територій;
- підвищення ефективності співпраці в системі “регіон-наука-виробництво”, для чого необхідно регіональним центрам наукового забезпечення агропромислового виробництва здійснювати рекламування та демонстрацію передових науково-дослідних розробок, що сприятиме впровадженню таких розробок у виробничу діяльність підприємств кластерного об'єднання;

- обласним та районним державним адміністраціям на основі замовлень учасників аграрного кластера формувати державне замовлення вищим навчальним і професійно-технічним закладам України на підготовку фахівців та спеціалістів необхідного профілю з майбутнім працевлаштуванням у структурі кластера;

- обласним і районним державним адміністраціям розміщувати державне замовлення на продукцію з більш високими вимогами щодо якості в ефективно працюючих кластерах;

- здійснювати організаційно-економічну підтримку ініціатив підприємств та організацій кластерного об'єднання шляхом розвитку соціальної та виробничої інфраструктури регіону, в якому функціонує аграрний кластер, створення сприятливих умов для проживання і відпочинку працівників;

- розробити веб-сайти та єдину інформаційну базу з інформацією про існуючі у регіонах кластери, інформувати підприємців про переваги кластерної моделі організації виробництва під час заходів з розвитку підприємництва, створювати електронні форми заявок для підприємств, які бажають стати учасниками кластерів, що дозволить усунути інформаційний вакуум для потенційних інвесторів, сприятиме залученню у кластери вітчизняного та іноземного капіталу;

- упроваджувати на місцевому рівні процедури видачі дозволів за принципом “єдиного вікна”, що прискорить проходження дозвільних процедур (насамперед у сфері будівництва та землевідведення), здійснювати часткове фінансування об'єктів соціальної, виробничої та побутової інфраструктури на основі державно-приватного партнерства в рамках узгодженого проекту;

- більш дієво проводити політику інформування населення про переваги кластерних об'єднань, висвітлювати позитивний досвід співпраці у місцевих засобах масової інформації.

19. Організаційне сприяння розвитку кластерів припускає надання підтримки з боку органів влади в реалізації учасниками кластера таких заходів:

- створення спеціалізованої організації розвитку кластера, що забезпечує координацію діяльності його учасників, що може здійснюватися в різних організаційно-правових формах;

- проведення аналізу структури кластерів, визначення бар'єрів і можливостей для їх розвитку;

– прийняття плану заходів щодо реалізації стратегії, яка передбачає розробку кластерних проектів і заходів, спрямованих на формування сприятливих умов функціонування кластера;

– встановлення ефективної інформаційної взаємодії між учасниками кластера та стимулювання співробітництва між його учасниками.

20. Учасники конференції особливу увагу приділили ролі публічно-приватного партнерства у процесах кластеризації. Насамперед були визначені такі дотичності між ними:

– як кластери, так і публічно-приватне партнерство формуються на транснаціональному, національному, регіональному, транскордонному і локальному рівнях;

– як кластери, так і публічно-приватне партнерство формуються як колективна ініціатива;

– і створення кластерів, і формування публічно-приватних партнерств розглядаються як спосіб збільшення привабливості регіону для інвесторів і досягнення ефекту синергії;

– і кластери, і різного роду партнерства мають за мету залучення місцевих ресурсів розвитку.

В Україні вже створена нормативно-правова база для розвитку практики публічно-приватного партнерства, проте вона не достатньо досконала для регулювання партнерства в рамках кластера та укладання договорів публічно-приватного партнерства поза його межами. За оцінюванням зарубіжних експертів, законодавча та нормативно-розпорядча база публічно-приватного партнерства в Україні на 40–50% відповідає міжнародним стандартам за якістю і на 38–62% – за ефективністю. Недоліки інституційного середовища публічно-приватного партнерства в Україні наявні в Законі України “Про державно-приватне партнерство в Україні”, який розглядає державно-приватне партнерство лише як форму договору між державним (публічним) і приватним партнером, а не як комплексний фінансово-правовий механізм, що допускає використання різних інститутів, фінансових інструментів, організаційно-правових об’єднань (зокрема кластерів). Окрім правових рамок, причинами недостатньої розвиненості та ефективності публічно-приватного партнерства є: відсутність дієвих механізмів стимулювання співпраці в межах публічно-приватного партнерства; недостатня прозорість механізмів визначення повноважень і відповідальності сторін; високий ступінь недовіри до співпраці з органами влади (корупція, непрозорість тендерних процедур, недостатній рівень поінформованості партнерів про моделі публічно-приватного партнерства, існування перешкод для реалізації чинних проектів, порушення або невиконання зобов’язань).

На конференції було визначено, що найбільші можливості для підвищення ефективності публічно-приватного партнерства в рамках формування і функціонування кластерів існують при розробці та реалізації проектів щодо розвитку інфраструктури на території розміщення кластера. До них слід віднести проекти розбудови сучасної транскордонної інфраструктури; спорудження виставкових територій, ярмарок, виставкових і ділових центрів; створення майданчиків під житлову і промислову забудову; заснування сучасних науково-дослідних центрів тощо.

21. У більшості презентацій учасників конференції йшлося про забезпечення процесів кластеризації зрозумілою інформацією, перехід до прозорої системи обліку і звітності. Обліково-інформаційна складова функціонування кластера має враховувати, що в його складі функціонують виробничі підприємства, бюджетні установи, науково-дослідні організації з продуктами діяльності, що суттєво відрізняються, і особливостями

обліку і звітності, що не дозволяє партнерам повністю володіти інформацією, яка закріпила б їх довіру до партнера. Особливо гостро це питання стосується постановки на баланс (держави, приватного партнера чи НДІ) проекту публічно-приватного партнерства. В Україні спільно з Євростатом з 2004 р. встановлений порядок, згідно з яким недержавними є проекти, якщо партнер (з приватного сектору) перебирає на себе більшу частину ризиків цього проекту. Євростат рекомендує, що активи можуть обліковуватися як недержавні, якщо: а) державний партнер бере на себе ризик будівництва; б) приватний партнер бере на себе ризик попиту чи ризик наявності. Проте не існує спеціальної вимоги, що національні стандарти бухгалтерського обліку країн-членів ЄС повинні відповідати ESA 95. В Україні ж немає спеціальних правил щодо державного сектору, які б регулювали питання обліку у разі публічно-приватного (державно-приватного) партнерства в рамках кластера.

При підготовці аналітичної записки робоча група оргкомітету конференції використала висновки і пропозиції, що містилися у наукових розробках учасників, та результати безпосередніх дискусій, які точилися на пленарних і секційних засіданнях конференції. На формулювання підсумкових матеріалів конференції значний вплив мали наукові розробки і висновки, висвітлені у дослідженнях таких авторів, як: Antoniadou K. Alexander (Греція), Asimopoulos Nikolaos (Греція), Charitoudi Georgia (Греція), Chrousos George (Лондон), Darvidou Konstantia (Греція), Joel Uwabani (Нікарагуа), Kokkinoplitis Konstantinos (Греція), Nikolaos K. Varveris (Греція), Nikos Kapoulas (Греція), Pantelis A. Topsideles (Греція), Raudjärv Matti (Естонія), Siskos Evangelos (Греція), Tsamboula Maria (Греція), Анатолій Асаул (Санкт-Петербург), Роман Березюк (Тернопіль), Ірина Березюк-Рибак (Тернопіль), Алла Беспалова (Донецьк), Мирослав Бойчук (Чернівці), Тетяна Борисова (Тернопіль), Ірина Брижаль (Полтава), Віра Варцаба (Ужгород), Світлана Вовк (Тернопіль), Оксана Горобець (Київ), Валерій Грахов (Іжевськ), Олеся Григор'єва (Полтава), Сергій Гриценко (Донецьк), Юрій Гуменюк (Тернопіль), Марія Дмитерко (Суми), Ліана Дмитриченко (Донецьк), Лілія Дмитриченко (Донецьк), Наталя Добрянська (Одеса), Ольга Жабинець (Львів), Максим Живко (Тернопіль), Святослав Жуков (Ужгород), Ірина Зварич (Тернопіль), Роман Зварич (Тернопіль), Інна Іванова-Карпович (Київ), Євген Іонін (Донецьк), Олена Карась (Тернопіль), Марина Карлова (Донецьк), Наталя Карлова (Донецьк), Ольга Кириленко (Тернопіль), Олександр Кірдан (Умань), Сергій Коваленко (Ізмаїл), Віктор Козюк (Тернопіль), Лариса Кривенко (Полтава), Сергій Кривенко (Харків), Віталій Кривоус (Тернопіль), Андрій Крисоватий (Тернопіль), Михайло Кужелев (Донецьк), Анжела Кузнецова (Київ), Віталіна Куриляк (Тернопіль), Євгеній Куриляк (Тернопіль), Віра Куценко (Київ), Богдан Луців (Тернопіль), Володимир Мазур (Тернопіль), Роман Малік (Одеса), Тарас Марків (Тернопіль), Людмила Масловська (Житомир), Микола Матвіїв (Тернопіль), Алла Мельник (Тернопіль), Віталій Мельник (Тернопіль), Вікторія Мельник (Вінниця), Світлана Михайленко (Одеса), Олег Муратов (Одеса), Сергій Науменко (Луцьк), Аліса Нікіфорчук (Одеса), Олена Ніколюк (Одеса), Наталя Огородникова (Донецьк), Віталій Омеляненко (Суми), Юлія Орловська (Дніпропетровськ), Борис Погріщук (Вінниця), Галина Погріщук (Вінниця), Вікторія Проскуркіна (Дніпропетровськ), Тетяна Пуліна (Запоріжжя), Олена Райчева (Одеса), Рена Полад кизи Султанова (Баку), Марія Рипкович (Тернопіль), Євген Савельєв (Тернопіль), Володимир Савчук (Київ), Севиндж Адалят кизи Джабарова (Баку), Аркадій Семчук (Чернівці), Роман Синовєрський (Тернопіль), Галина Смалюк (Тернопіль), Любов Смоляр (Київ), Світлана Стоянова-Коваль (Одеса), Галина Трілленберг (Тернопіль), Світлана Філіппова (Одеса), Віра Хомутенко (Одеса), Марина Чайковська (Одеса), Ігор Школа (Чернівці), Інна Юрій (Тернопіль), Інна Яцкевич (Одеса).

Аналітичну записку підготували:

Андрій Крисоватий,

д.е.н., проф., Тернопільський національний економічний університет, голова оргкомітету конференції;

Євген Савельєв,

д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, Тернопільський національний економічний університет, заступник голови оргкомітету конференції;

Ольга Кириленко,

д.е.н., проф., Тернопільський національний економічний університет;

Віктор Козюк,

д.е.н., проф., Університет банківської справи Національного банку України;

Віталіна Куриляк,

д.е.н., доц., Тернопільський національний економічний університет;

Алла Мельник,

д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України, Тернопільський національний економічний університет;

Олена Сохацька,

д.е.н., проф., Тернопільський національний економічний університет.